

ALUN MUNSLOW

Tudomány-e még a történelem?

A múlt mint történelem

Bevezetésképpen azt kívánom leszögezni, hogy a hagyományosan egyfajta *sajátos jellegű* tudományágként értelmezett történetírást felülvizsgálják majd a jövőbeni szkeptikus és ironikus történészek. Remélem, hogy a kísérletezés és a történelmi kifejezés új módozatait fogják létrehozni. Ezen túlmenően, remélem, hogy a történész munkaköri leírása sokkal jobban összhangban áll majd az alkotóéval vagy a művészéval. S végezetül, remélem, hogy a múltat „történelem”-ként fogják értelmezni, s a múltat és a történelmet nem fogják összekeverni egymással.

A történelem tudományának konvencionális felfogása a nyugat-európai és az angol-amerikai kultúrában ismeretelméleti választások olyan előnyben részesített készletét tükrözi, amelyek annak „feltárás”-ára irányulnak, hogy „mi a múlt legvalószínűbb jelentése”, s így a múlt és a történelem, jelentőségteljes módon, szimmetrikus fogalomként tételeződik. A múlt és a történelem szimmetriája elérésének egyetlen módja annak feltételezése, hogy a történész képes megoldani a „külvilág” híres és örökérvényű „problémáját” (*problem of the external world*).¹ S bár lehet, hogy a történészek sohasem fogják elérni, hogy határozott tudással rendelkezzenek a múltról mint magában való dologról, a múlt „valóságához” való közelebb jutás céljából mégis egy olyan mechanizmust alakítottunk ki, amely úgymond a felszín alá, a mélybe képes hatolni. Röviden, ez a folyamat a források tanulmányozása (az empirikus oldal) és a következtetés (az analitikus oldal) kombinációját foglalja magában annak „felfedezése” majd „igazolása” érdekében, hogy mi az érzékelésből származó adatbevitel (*sensory input*) legvalószínűbb jelentése.

Mindannyiunk által ismert módon a történészek „a legjobb magyarázathoz vezető érvként” vagy a „legmegfelelőbb választásként” határozzák meg ezt a fajta gondolkodást, s gyakran statisztikai jellegű következtetéseket és/vagy analogikus érveket sorakoztatnak fel mellette.² Márpedig, amint azt egy kommentátor nemrégiben hosszadalmasan kifejtette, az empirikus szkepticismus folyamata alapján az is axiomatikusnak számít, hogy mindebben nincs hely az irónia számára.³ A történészek őszinte emberek, akik miközben valamit mondanak, nem valami másra gondolnak. És a történészek természetesen nem úgy gondolnak, hogy lehetetlen „annak kijelentése, amire gondolunk”. A történészek nagy többsége

¹ A szerző által szándékolt jelentéstartalom jobb megvilágítása érdekében azon kifejezések esetében, amelyeknek a tanulmány mondanivalója szempontjából döntő jelentősége van, az angol eredetit is közöljük. (A fordító jegyzete)

² McCullagh, Behan C.: *Bias in Historical Description, Interpretation, and Explanation*. History and Theory, vol. 39. (2000) 39–66.; McCullagh, Behan C.: *The Logic of History: Putting Post-modernism in Perspective*. London, 2004.

³ Henige, David: *Historical Evidence and Argument*. Madison, 2005.

továbbá nem helyesel a jelen- vagy múltbeli tapasztalattal kapcsolatban olyan attitűdöt, amelyben az ironikus az ismeretelméleti szkepticizmus pozícióját foglalja el, s ebből adódóan nem bízik abban, hogy a mindennapi nyelvhasználatban megjelenhet a tapasztalati, az analitikus elem és a tárgyilagosság.

Most tehát két ismeretelméleti feltevéssel élek: az első az, hogy a történelem a múlt kulturális, etikai, esztétikai és alkotott jellegű narratív reprezentációja. A második pedig az, hogy a „történelmi jelentés” a történelmi kifejezés folyamatán *keresztül* jön létre, s ebből kifolyólag a múlttal szemben támasztott minden „igazságigény” esztétikai, s – nagy valószínűséggel – etikai megjelenési formáját tekintve is drámai módon különbözik attól, amit hagyományos, empirikus megalapozottságú történelmi analízis által hoznak létre.

Most pedig két célom van, amelyek segítségével reményeim szerint biztosítható egy új „másképpen tudományosított” („*re-disciplined*”), „tudományos jellegétől megfosztott” („*de-disciplined*”) avagy „nem tudományosított” („*un-disciplined*”) történelem létrehozása.

1. Az első cél a történelem különféle formáinak létrehozásához hozzájáruló szkepticizmus módozatai funkcionálásának és változatainak vizsgálata.
2. Második célom az irónia fogalmának rehabilitálása, amit szintén központi fontosságúnak tekintek új történelmi formák és kifejeződések létrehozása szempontjából.

Ezen a ponton kívánom kinyilvánítani, hogy azzal, amit az alábbiakban mondok, nem azt akarom állítani, hogy a hagyományos empirikus–analitikus történetírás – vagyis az egyfajta sajátos tudományágként felfogott történelem, ahogyan azt korábban meghatároztam – teljesen halott. Végül is az ismeretelméleti választás szabadsága pártján állok még akkor is, ha bizonyos fenntartásaim vannak azzal a *sajátos jellegű történelemmel* mint választási lehetőséggel szemben.

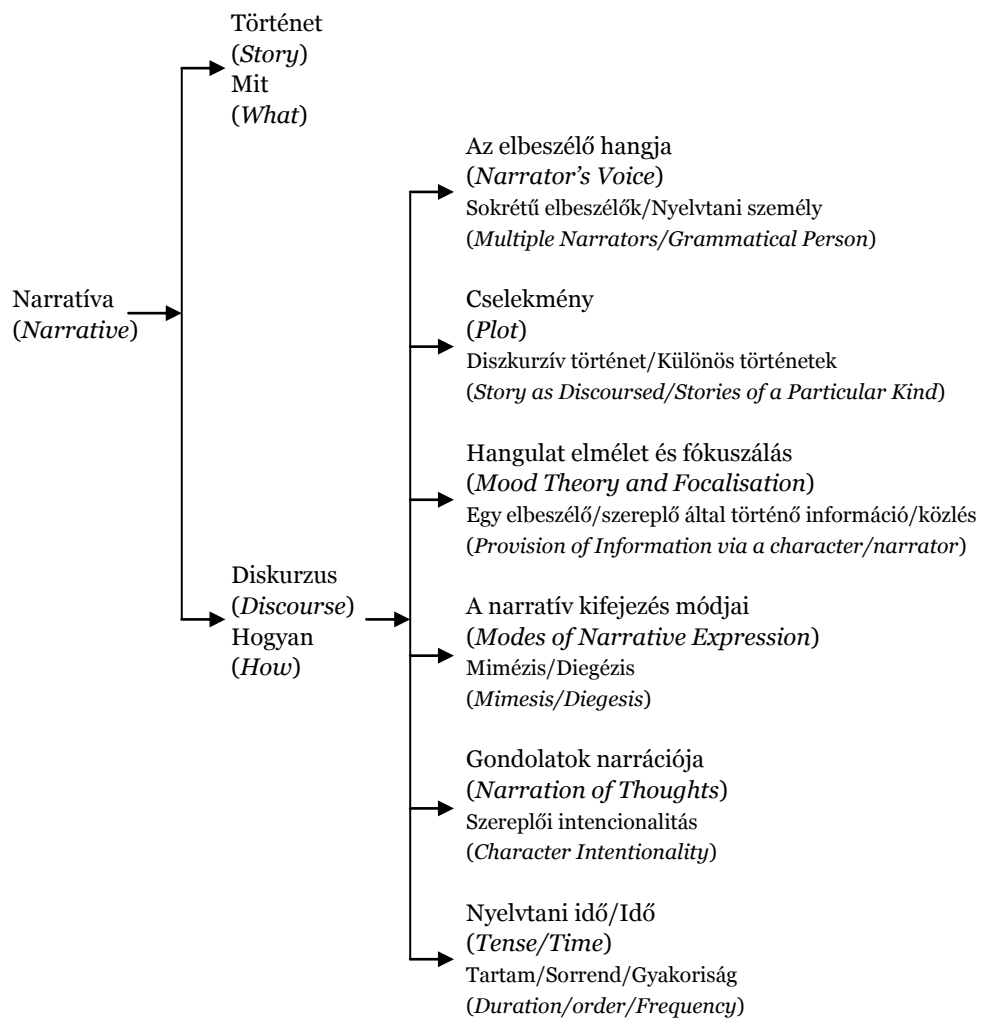
Most pedig engedtessek meg, hogy nagyon röviden, az *ismeretelméleti szkepticizmus* és az *irónia* szerepének és működésének rövid vizsgálata segítségével tömören felvázoljam a „másképpen tudományosított” („*re-disciplined*”), „tudományos jellegétől megfosztott” („*de-disciplined*”) avagy „nem tudományosított” („*un-disciplined*”) történelem gyakorlatának vízióját.

Először is, annak megfelelően, ahogyan az imént javasoltam, a jövő történetírásának radikálisabb „szkepticizmus” termékének kellene lennie, amely elismeri a narratív formaként megjelenő variációs formákat. Nem kétséges, hogy a jövő történéseinek által megcélzandó kulcsfontosságú szkepticizmus továbbra is magában foglal majd empirikus szkepticizmust és meghökkentő következtetések levonását. De legalább ennyire fontos – ha éppen nem még fontosabb – az a generikus ismeretelméleti, ontológiai és szemantikai székszis, amely a történelmi gondolkodás és gyakorlat teljesen új koncepcióját tárja fel. Más szavakkal, válasszunk másfajta ismeretelméleti alapot, és hozzunk létre egy másfajta történelmet.

Amint azt David Hume is elismerte, az emberek – beleértve a történéseket – sohasem állnak közvetlen kapcsolatban a múlt tárgyaival, hanem csupán azon keresztül, ahogyan ezek a tárgyak a tudatukban léteznek, amit Hume a „tárgy és a közöttünk lévő közvetítő térnek” nevezett. Ennélfogva a történések csupán megjeleníthetik a múltbeli létezőket és kapcsolataikat, és/vagy elméleteket állíthatnak fel azokról.⁴ Mindez gyakorlatilag a történetet olyan kreatív erővé alakítja, aki történeteit narratív szubsztanciaként kezeli, ami mindnyájunkat egyfajta esztétikai attitűdre tesz fogékonyvá.

⁴ Williams, Christopher: *Seeing Twice Over*. In: Kieran, Matthew – McIver Lopes, Dominic (eds.): *Imagination, Philosophy and the Arts*. London, 2003. 199.

Ez az attitűd esztétikai választások készletéből áll. Legnyilvánvalóbb módon olyan szerzői választásokról van szó, amelyek a szöveg időben való elhelyezését, a hangnem használatát, a cselekményesítést illető választásait, a hangulat-elméletet és a fókuszálási választásokat, de leginkább a mimetikus és a diegetikus módok közötti választásokat is magában foglalja. Más szavakkal kifejezve, a kreatív történészek a történet elbeszélő vagy kommunikációs elemei sokféleségét kell majd kezelnie, mégpedig azon narrációs eszközök által, amelyek alapvetők a történet elbeszéléséhez, valamint ahhoz, hogy jelentést adjunk annak.

Ismétlem, mindezzel nem azt akarom mondani, hogy a történészek elkerülhetik a bizonyítékok mérlegelését még az előtt, hogy levonnák következtetéseiket. Viszont mindez a történészt egy elsődlegesen esztétikai vállalkozásként értelmezett történetírás középpontjába helyezi. Amint arra Ankersmit ismert módon emlékeztet, a történelmek olyan narratív szubsztanciák, amelyek a múltból szóló reprezentációs előterjesztések (javaslatok). Ha mindez rossz hírnek tűnik is, mégsem az. Amit mondani akarok, az az, hogy ismeretelmé-

leti, ontológiai vagy szemantikai tekintetben szkeptikusnak lenni, nos, mindez a valóság, a referencia és a reprezentáció közötti kapcsolat olyan átértékelésére készítet, ami valójában *jobb* történészekké tesz bennünket. Megszabadít minket (vagy legalábbis úgy kellene, hogy legyen) a „valóság” egyes darabjainak eddig abszolút szükségesnek tekintett kiválogatásától, amely darabokat aztán „tényeknek” nevezünk, s azt tartjuk, hogy automatikusan (ok-okozati) összefüggésben állnak egymással, s csakis egyetlen dolgot jelenthetnek. Most az ismeretelméleti szkepszis erős érzetéből következő esztétikai attitűd természetét megragadva, bizonyos fokig megérthetjük azon lehetséges kapcsolatokat, amelyeket a valóság, a referencia és a reprezentáció, valamint az igazságról alkotott elképzelés formálódása között megállapíthatunk.⁵

Ez az esztétikai attitűd sok történészt már eddig is az esztétikai érzékenység (*aesthetic sensitivity*) és az imaginatív érzékelés (*imaginative perception*) közötti kapcsolat felfedezésére készítet, ami az elmúlt évtizedben vagy valamivel régebben sokféle kísérleti történetírás kialakulásához vezetett.⁶ E kísérleti történetírás legnagyobb részét textuális jellegű, s most már számos híres példával rendelkezünk. Itt van például Walter Benjamin *Arcades Project* című műve, valamint Synthia Sydnor ez előtt tisztelgő, *A szinkronizálás története (A History of Synchronised Swimming)* című tanulmánya (1998), Hans Ulrich Gumbrecht *Az idő szélén élve (Living at the Edge of Time)* című könyve (1997), valamint több mint egy évtizede az avantgárd történelmi folyóirat, a *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*.⁷

De mi köze van mindennek az iróniához? Nos, egy történelem létrehozásában – az objektivitást megcélzó ismeretelméleti igények ellenére – mindig jelen van emocionális *input* is a szerző–történész részéről. Végül is, egyetlen történelem sem kizárólagosan Grandgrind jellegű.⁸ Egy téma vagy tartalom-együttes történelemmé formálás céljára történő kiválasztása bizonyos mértékű érzelmi választ igényel, akár emocionális és/vagy etikai-politikai értékek tekintetében. A nyíltan fiktív irodalom esetén a mű expresszív minőségei (*expressive qualities*) nagyrészt ezekből a szerzői érzékeny válaszokból következnek. Ez a lelemény nyilvánvaló a fikcióban, de kevésbé az egy történelmi munka esetében annak ismeretelméleti preferenciái és igényei miatt. Mégis ott van, mégpedig azért, mert szerzői narratíváról van szó, s az érzelmi elfogadás és ellenállás mind a szerzőben, mind az olvasóban mindig jelen van, akár implicit, akár áttételes formában. És ezen a ponton válik fontossá az érzelmi adatbevétel (*emotional input*), amennyiben az ironikus.

Nem kell nagy megfigyelőnek lenni ahhoz, hogy kijelentsük: az irónia a „másképpen tudományosított” („*re-disciplined*”), „tudományos jellegétől megfosztott” („*de-disciplined*”) vagy „nem tudományosított” („*un-disciplined*”) történelem uralkodó trópusa, mivel az összes többi (szinekdoché, metonímia és metafora) ismeretelméleti jellegű. Ezek olyan trópusok, amelyek olyan módon derítik fel a valóságot, mint egy föld–levegő rakéta. Amikor ezt a három szóképet használjuk, tárgyakat, eseményeket, személyeket vagy szándékokat írunk

⁵ Derrida, Jacques: *Of Grammatology*. Baltimore, 1998.

⁶ Rosenstone, Robert A.: *Introduction*. In: Munslow, Alun – Rosenstone Robert A. (eds.): *Experiments in Rethinking History*. London, 2004.

⁷ Benjamin, Walter: *The Arcades Project*. Cambridge, Massachusetts, 1999.; Sydnor, Synthia: *A History of Synchronised Swimming*. *Journal of Sport History*, vol. 25. (1998) 252–267.; Gumbrecht, Hans U.: *Living at the Edge of Time*. Cambridge, Massachusetts, 1997.

⁸ Grandgrind volt a Dotheboys Hall nevű iskola iskolamestere Dickens *Nehéz idők* című regényében (a szerző jegyzete). Beszélő névről, a *grand* (nagy, hatalmas) és a *grind* (csikorgás, őrlés, nehéz lélekölő munka) szavak összetételéről van szó. Munslow értelmezésében ez az alak az empirikus történész megtestesítője (a fordító jegyzete).

le más tárgyak, események, személyek vagy szándékok fogalmával, hasonlóságaik vagy különbségeik alapján. Vagy azáltal jellemezzük őket, hogy alkotórészeikkel helyettesítjük az egészet, ahogyan a kezek jelenítik meg a munkásokat, vagyis egy elem vagy aspektus jeleníti meg a másik lényegét (mint a szinekdoché esetében). Vagy a vitorlák segítségével jeleníthetjük meg a hajókat, vagyis ismét csak egyetlen aspektus reprezentálja a másikat, csak hogy most egy rész–egész kapcsolatnak megfelelően (ami metonímiaként olvasható, ami valószínűleg a történészek legkedveltebb szóképe). A metafora pedig úgy utal egy dologra, hogy egy másikat nevez meg, azt sugallva, hogy osztoznak egy közös tulajdonságban – vagyis, hogy összefüggés létezik, mondjuk, a gyors iparosítás és a „forradalom” között.

Nos tehát, a szó szerinti jelentés tagadása az ironia. Az ironikus trópus alkalmazása döntő fontosságú az eljövendő történetírás szempontjából, mivel olyan jelentések létrehozását teszi lehetővé, amelyek szétrombolják a valóságosvárosi várakozásokat. Az ironia működésére egy gyakorlati példa lehet a Rorty által kiváltott vita az igazságosság és megalapozottság grandiózus igényeinek tagadásáról, de persze a legnagyobb ironiát az az ismeretelméleti hit testesíti meg, hogy a „múlt” a „történelem” nyakába varrja magát. De egy közelebbi példát jelent, mondjuk, az idő időzítése egy történelmi szövegben. Hogy száz évet százezer szóvá alakítunk, miközben fenntartjuk a valóságosságra támasztott igényünket, ironikus jellegű, s ennek még az első példánál is nyilvánvalóbbnak kellene lennie.

Azonban a történetírás jövője szempontjából a kísérletező szellem színrelépése, amire az előzőekben utaltam, előkészíti a terepet a textuális kísérletezésen túlmenően a szándékoltan konstruált ironikus történelmi kifejezésformák számára. A történelmi kísérletezés jelenlegi textuális módjai például egy-egy művészi stílus utánzására, intertextuális utalásokra, egymással párhuzamosan beszélő elbeszélők és a bevezetés, tárgyalás és befejezés folyamatának megtörésére fókuszálnak. A művészi látásmódban az elmúlt száz évben bekövetkezett forradalmakkal (mint például a kubizmussal, konstruktivizmussal, expresszionizmussal, szürrealizmussal, az absztrakttal, új hullámmal, modernizmussal, posztmodernnel) párhuzamba állítható törekvések segítettek rehabilitálni az ironiát, és megváltoztatták azt, ahogy a múltbeli és a jelenbeli realitásainkat látjuk, elmondjuk és megértjük. Inkább az ironikus távolságtartás, semmint az objektivitás lesz döntő jelentőségű a történelmi kifejezés eljövendő formái szempontjából, minthogy azok szándékoltan játszanak majd a formai és tartalmi szintekkel, prioritásokkal és inverziókkal, és tudatosan feltárják a kódolt szerzői szándék és a dekódoló felismerés közötti kapcsolatot.⁹

A múlt prezentista rejtőzködésén keresztül történő vallatása olyan történelmet produkálhat, amely egyszerre tud antifrazeológiai (*antiphrastic*), illetve értékelő/értelmező jellegű lenni.¹⁰ A történelem tudományos diszciplínája helyett lehetővé válhat annak kifejlesztése, amit parahistóriáknak (*parahistories*) nevezhetnénk, abban az értelemben, hogy történelmek variációi létezzenek inkább egymás mellett, mint szükségszerűen egy hivatalos verzióval szemben. Ahelyett, hogy a létező történelmi interpretációk revíziójával (*revision*) foglalkozna, egy paratörténelem *re-vízióra* (*re-vision*) törekszik, például amikor egy feminista történész feminista ismeretelmélet felvonultatásával átdolgozza vagy parodizálja a

⁹ Hutcheon, Linda – Hutcheon, Michael: Bodily Charm: *Living Opera*. Lincoln, Nebraska, 2000.; Hutcheon, Linda: *The Politics of Postmodernism*. Alingdon–New York, 2005. [1989]

¹⁰ Az antifrázis az ironia legtömörebb formája, olyan beszédhelyzetet jelent, amelyben egy szót olyan jelentéssel használnak, ami ellentétes annak általános jelentésével, mint amikor például egy ellenséget barátunk nevezünk. A szerző jegyzete.

férfi történelemformálás modelljeit.¹¹ Ebben az értelemben az eljövendő történelmek elsődleges funkciója az lehet, hogy parodizálják a történelem más formáit. Felteszem, hogy ez általában ismeretelméleti konfliktus eredménye lenne, de a történelmi kifejezés preferált módjairól folytatott viták eredménye is lehet, s a történelmi kifejezésmódok a festett üvegablaktól a fametszeteken, a filmekben és a digitális történelmeken keresztül a történelmi blogokig terjedhetnek.¹²

Egyre szaporodnak a történelmi kifejezés új formái, ám a korlátozott terjedelem nem teszi lehetővé, hogy megjegyzéseket fűzzek hozzájuk. Elegendő annyit mondani, hogy az írott szövegeken túlmenően az ismeretelméleti választásokat is vizsgálnunk kell, melyeket a kifejezési formák variációival élés előtt teszünk, s azt is, hogy milyen következményekkel járnak ezek a választások a múlt-értelmezésünkre. Vagyis hogyan hat arra, ahogy a múlt jelentését megragadjuk, ha annak megtestesülési formája a film és fotográfia, televízió és rádió, grafikus történet, képregény vagy történelmi magazin, múzeumokban kiállított és elmondott nyilvános történelmek, emlékhelyek és emlékművek, vagy az olyan előadott történelem, mint történelmi események újra előadása, első személyben elmondott történetek vagy történelmi témájú videojátékok?

Következtetésem az, hogy a jövőben nem lesz a „történelemnek egyetlen diszciplínája”, hanem egyszerűen „csak történelmek” léteznek majd. Olyan történelmek, amelyeket nem a tartalom vagy az ismeretelméleti feltevések határoznak meg, hanem az a mód, ahogyan szerzőjük a tartalmat és formát összekapcsolja egy komplex és állandóan fejlődő esztétikai és „képzelőerő elméleten” (*„imagination theory”*) keresztül, amely ismeretelméletileg szkeptikus és ironikus impulzusok terméke. Vagyis, az eljövendő történelmek olyan történetek produktumai lesznek, akik a múltból szóló különféle tudásformák létrehozóiként tekintenek önmagukra.

Fordította: LÉVAI CSABA

¹¹ A feminista ismeretelmélet koncepciója világos módon jól értelmezett, bár nincs meghatározva. A „megismerés női módjairól”, a „női tapasztalatról” vagy egyszerűen a „női tudásról” beszélnek, amelyek általában különböznek a tudás szélesen értelmezett koncepciójától. Így aztán a feminista ismeretelmélet valószínűleg egy részleges vagy lokális ismeretelméleti szkepszisre jelent példát.

¹² Valóban, a jövőben a történelem tanszékek oda juthatnak, hogy az *Amerikai történelem 1890–1919*, *A chartizmus kora 1832–1849* vagy *Európai történelem 1870–1939* kurzusok helyett olyan kurzusokat fognak meghirdetni, mint *A történelem olvasóorientált elméletei*, *Posztstrukturális történelem*, *Empiricista történelem*, *Narratíva és történelem*, *Kísérleti történelem*, *A történelem mint előadás* stb.